

Издавач
Друштво за српски језик
и књижевност

За издавача
Вељко Брборић

Уредници
Боса Милић
Зона Мркаљ
Вељко Брборић

Тираж
1000

Припрема и шtamпa
Чигоја штампа
e-mail: office@cigoja.com

ISBN 978-86-84885-23-6

Посебно издање часописа *Свети речи*

ПИСЦИ ГОВОРЕ

Са

Живојином Павловићем, Светланом Велмар-Јанковић,
Давидом Албахаријем, Душаном Ковачевићем, Милованом
Данојлићем, Матијом Бећковићем, Гораном Петровићем,
Радованом Бели Марковићем, Милосавом Тешићем,
Добрилом Ненадићем, Јовицом Аћином, Видом Огњеновић
и Радославом Петковићем

разговарао

Михајло Пантић

Друштво за српски језик и књижевност
Београд, 2007.

САДРЖАЈ

| | |
|-------------------------------------|-----|
| Живојин Павловић | |
| СВАКА КРЕАЦИЈА ЈЕ НЕПОСЛУШНОСТ | |
| | 7 |
| Светлана Велмар-Јанковић | |
| УМЕТНОСТ ЈЕ НЕОПХОДНОСТ | |
| | 41 |
| Давид Албахари | |
| УМЕТНИК ЈЕ ИЗГНАНИК | |
| | 55 |
| Душан Ковачевић | |
| ПОЗОРИШТЕ ЈЕ СИНТЕЗА СВИХ ИСКУСТАВА | |
| | 109 |
| Милован Данојлић | |
| КРОЗ РЕЧИ ЈАСНИЈЕ ВИДИМ | |
| | 125 |
| Матија Бећковић | |
| ЗАВИСНОСТ ОД ОСЕТЉИВОСТИ | |
| | 139 |
| Горан Петровић | |
| ПОЕЗИЈА ЈЕ СВУДА ОКО НАС | |
| | 151 |
| Радован Бели Марковић | |
| СВЕ ЈЕ У ЈЕЗИКУ | |
| | 159 |
| Милосав Тешић | |
| ПИСАЊЕ ЈЕ УСАВРШАВАЊЕ НЕСАВРШЕНОСТИ | |
| | 169 |

Добрило Ненадић
ЈЕЗИК ЈЕ ПИСЦУ СВЕ
183

Јовица Аћин
ЦЕО СВЕТ ЈЕ ПРИЧА
197

Вида Огњеновић
НАБАВИТЕ ЦЕМПЕР СА ЦЕПОВИМА
219

Радослав Петковић
СВЕТ ЈЕ НЕШТО МНОГО ВЕЋЕ
233

Светлана Велмар-Јанковић
УМЕТНОСТ ЈЕ НЕОПХОДНОСТ

– У свим вашим књиџама приповедајте о догађајима и људима из прошлости. Оtkуда код вас то интересовање за минула времена? И није ли прошлост неко давно оtleдало савремености?

– Има код Јосифа Бродског, у његовом есеју „Један, и ниједан” мисао обликована на начин који моју мисао о истој теми исказује упечатљивије но што бих је ја исказала: „По свему судећи, настојање да се призове прошлост слично је покушају да се допре до смисла постојања. У оба случаја човек се осећа као беба која хвата кошаркашку лопту: прсти незадрживо клизе.” То је то, али не бих умела да кажем шта ме више привлачи: призивање прошлости као покушај да се приближимо смислу, или тај доживљај измицања привидно ухваћеног. Истина је да има тренутака кад сам готово уверена да сам ухватила лопту и успела да је, за трен, задржим. То су тренуци који ми се, неретко, догађају при писању: потка књиге коју, рецимо, тада пишем, обично сачињена од докумената, изазове ме да празнине које садрже испуњавам имагинарним градивом. Тако почиње једна врста сплитања конаца, неки штеп сав од чињеничног и измишљеног. При том је неопходно да чињенична грађа буде тако савладана да постане део моје унутарње свакодневице.

Навешћу један пример из времена када сам писала *Бездно*. Тада сам призивала један одређен

дан из прошлости: 29. јун 1859. године. Тај дан је требало уобличити тако да он постане јединствен дан у животу Кнеза Михаила Обреновића, како би могао да остане забележен у његовом *Дневнику*. У *Србским новинама* из тог времена записано је да је, тога дана, Кнез-наследник рано ујутру паробродом отпутовао за Шабац, где је затим осветио нову цркву Светог Петра и Павла, па примао угледнике и народне депутације. По старом календару, 29. јуна слави се Петрин-дан, па је из тог разлога цркву ваљало осветити баш на тај велики празник. У новинској вести се још каже да је време било лепо, а да је у Шапцу, увече, приређено велико народно весеље. На хиљаде кандилаца било је упаљено и склопљено у славолуке и прозрале – тако су у оно доба називани транспаренти. Ове вести, као и цртеж брода, и Каницови описи савске обале на путу према Шапцу, били су оно што називам документарном потком, која ми је омогућила да закорачим у празнину прошлости коју је прикривала. Испоставило се да та празнина уопште није празна: лепо сам видела рано јутарње сунце над Савом и београдским малим пристаништем, Кнеза како, са пратиоцима, излази из кочије и брзим, елегантним својим кораком прелази на брод. Неуређена падина према Сави, обрасла сјајном травом која је скривала ђубре, неодољиво је светлела, река је мирисала, брод је кренуо. Чула сам им гласове, разговор, гледала их како се крећу по броду. Много сам пута, док сам писала *Бездно*, имала утисак да сувише лако „ускачем” у прошлост, и да ме, мож-

да, она тако вара, да ће ме на крају потпуно преварити. Сасвим је могуће да ме је и преварила, али у мени остаје уверење да се, повремено, оно што Бродски назива „призивањем прошлости“, претворило, писањем, у борављење у прошлости. То је чаровита игра са временом, са временима која су нам претходила и, колико год да је неприхватљива – можда баш зато – не могу да јој одолим. И, што би рекла Јулија Хуњади, онаква какву сам је сагледала пишући *Бездно* – и нећу да јој одолим.

Не бих могла да се сложим са помисли да је прошлост огледало савремености, мислим да је обратно: савременост је огледало прошлости. Још док сам писала *Дорћол* осетила сам високу меру у којој одрази прошлости насељавају непосредну садашњост, били ми тога свесни или не. Стари Римљани, који су у првом и у другом веку нове ере становали, као што знамо, не само на Калемегдану него и на просторима око Калемегдана, у данашњем центру Београда, имали су, у својим лепим домовима, жртвенике посвећене кућним боговима, ларима. Свакога јутра, у молитви ларима да штите дом и укућане, они су се молили и својим прецима, помињући их поименце, као што то и данас чине Јапанци. А ми смо хтели да затрпамо, онако исто као што смо затрпали тек откопане остатке римских терми у Студентском парку, готово све што се збивало у прошлости под овим поднебљем: и Римљане, и Византију, и Расткове Старе Словене, и лозу Немањића, и обе династије кнежева из XIX века,

и све наше великане у култури и у политици. Све је то, изгледа, требало да буде измешано и стрпано у један контејнер за заборављање, са налепницама: „мрачна прошлост” и „отпад прошлости”. После би се тај контејнер имао да откотрља у колективно непамћење. При том се губило из вида да је народ без памћења – народ без идентитета.

– *Традиција је ваша омиљена реч. Низ година уређивали сте библиотеку „Баштина” у којој су објављивана поновљена издања старих књига која имају књижевни значај за нашу културу. Да ли су, и како, искуства настала у „Баштини” оживела у вашим причама и романима?*

– Нека сигурно јесу, али више не бих могла да их појединачно одредим. Изгледа ми да су се сва стопила у једно заједничко искуство које, као стални, утишани бруј носим у себи. То је искуство које казује да нема, у историографској грађи, ни једног документа без значаја, ниједног податка који не би могао постати, кад затреба, водич ка битним а у времену запретаним садржинама. Све то моје чепркање по прошлости почело је давно, много пре но што сам одлучила да пишем *Дорћол* и да уређујем „Баштину”: почело је онда кад сам схватила да сам и ја једна у оном мноштву које као да нема појма о сопственој прошлости или се задовољава површним и малим знањима, другим речима, да сам и ја једна обична незналица. Онда сам почела да учим, па учим и данас.

– У време када сīе ви почињали да се бавишē књижевношћу владала је сасвим друкчија сиваралачка клима од оне која влада данас. Оишишē нам шē почешке. Како у односу на њих видишē нашу савремену књижевност?

– Време када сам ја почела да објављујем обележено је чувеним Крлежиним говором у Љубљани, у којем су се захтевале извесне слободу у уметничком изражавању. Тим говором је, у другој половини 1952. године, дозвољено оно што се касније називало „отопљавањем идеолошког леда”. Заиста, и нама који смо још били посматрачи онога што се збивало у књижевном и културном животу, али и учесницима у тим збивањима изгледало је да идеолошке стеге осетно почињу да попуштају. Нешто старији од нас су све мање стрепели од тога да ће се наћи на црном полицијском списку ако позајмљују књиге и часопис из страних читаоница, пре свега из америчке и енглеске. У совјетски Дом културе није се смело ни привирити. Све се ређе догађало да идеолошки „свесни” момци и девојке упадају на места на којима се, тајно, свирао забрањени џез и секу фруласте панталоне поклоницима те декадентне музике, увезене из земаља трулог западног капитализма. Да, то је била терминологија уз коју сам, читајући дневне новине, одрастала. Почело се и са објављивањем страних писаца које је, такорећи до оног давног јуче, било политички опасно и поменути: Ками, Сартр, Пруст, Џојс, Јонеско, Фокнер, Елиот, Одн. Књижевна република почела је да ври од припрема за бој који

се наслућивао: бој између реалиста и модерниста. Затим је почела да се пуши и од самог тог боја.

Најзад, док се педесете године ближе крају, битка за слободу уметничког изражавања изгледа као добијена, а „модернисти“ изгледају као победници над „реалистима“, док неки од надреалиста већ имају премоћ у култури и у књижевности, мислим пре свега на Марка Ристића. Много је живости, узбуђења, прикривених издаја међу истомишљеницима и отворених сукоба међу неистомишљеницима. Идеолошке баријере пуцају на све стране, а две књижевне генерације наступају готово упоредо и заједно. Прва је она водећа, старија, којој припадају Васко Попа, Зоран Мишић, Борислав Михајловић-Михиз, Миодраг Павловић, Радомир Константиновић. Друга је она којој припадам и ја, уз Бору Ћосића, Свету Лукића, Миодрага Булатовића, Божидара Тимотијевића, Бору Радовића, Јована Христића, Велимира Лукића, Бранка Миљковића, Петра Цацића, Миодрага Протића, Жику Богдановића, Боду Марковића. Можда бих могла да кажем да смо уистину имали наду да идемо у сусрет времену у којем више неће бити идеолошких забрана и препрека сличне врсте. Изгледало нам је парадоксално што су те забране и препреке ипак искрсавале на свакој већој идеолошкој, што ће рећи политичкој, окуци. Још смо били наивни. Највећи парадокс је ипак био у том што смо ми брижљиво дозирали слободу доживљавали као изборену слободу.

Упркос свим тим заблудама, то време остаје у мени као време неке оштре лепоте и праве веселости, као време наде. Били смо ужасно сиромашни, али смо сви били готово једнако сиромашни, и уопште није било срамотно бити безгаћник. Осећали смо се као да носимо богатство у себи, и хвалили смо се да је то богатство духа. Данас је наша књижевност неупоредиво богатија него онда, али веселости већ одавно нема. Ни лепоте. Ни наде, бојим се. Чак и црни хумор, велика одбрамбена сила наше књижевности, као да је у слабљењу. Али хумор је као и ветар: наилази изненада и брише све пред собом. Остаје нам нада у смех, па нека је и црн.

– У вашем роману „Бездно” централна идеја почива на лојци подударности, подједнако у историји и појединачним људским животињама. Није ли та идеја, у маломе, кључ ваше поезије? И није ли само писање откривање мреже те подударности?

– Мислим да је тако као што кажете; осећам да је тако и верујем да је тако. Писање ме непрекидно и мами баш као покушај откривања те мреже подударности, односно мреже тих подударности. Та мрежа је неухватљива, а присутна, невидљива, а опипљива, као суштински зачин постојања. Уморићу се до краја, хватајући је. Узалудно.

– Све чешће, тошово из дана у дан, слушамо како се књижевност постепено ближи своје крају. Нови медији и нова уметничка пракса брже (да ли и ефикасније?) задовољавају естетску глад моћних

чишалаца. Шта мислиш, каква је персијективна књижевности као врло „стире“ уметности? Морали она, нужно, да се промени?

– Живот се, знамо, не може предвидети али се може замишљати. Не стрепим од тога што ћу испати старинска и конзервативна ако кажем да, срасла са својим досадашњим читалачким навикама, нерадо замишљам себе у неком будућем времену како, уместо да лешкарим и читам – што је за мене једно од врхунских уживања – вероватно седећи, и вероватно уз помоћ даљинског управљача, листам и читам неку књигу чија је садржина смештена у компјутер. Не, не бих то волела. Има још невелики број оних преданих књижевних мољаца који, у библиотекама, цуњају по старим предивним купусарама – зар да их више не буде? А можда ће неки од њих преостати и за будућност. Треба се надати да ипак неће садржине баш комплетних националних библиотека бити пребачене на разне врсте дискова. А шта ако буду? Но, онда ће генерације које долазе, од раног детињства бити срођене са том технологијом, као што смо ми са Гутенберговом, и она ће бити део њиховог начина живљења и читања. Да, и читања. Не верујем у приче о блиском крају књижевности и уметности, не само стога што се деценијама понављају и што су већ одавно незанимљиве у својој истини. Мењају се само поводи њиховог настајања. Не верујем и зато што се природа човекова споро мења ако се уопште и мења, а споро се мењају, према томе, и његове потребе и склоности. Ако је пећински чо-

век настојао да се искаже оним чудесним цртежима које је оставио, зашто то не би желео и будући путник кроз космичке просторе? Изгледа ми да ће тај будући путник веровати бити још самљи – да употребим реч Ивана В. Лалића – од свог пра-пра-претка, и онда се може претпоставити да ће му све врсте уметности бити још неопходније. Не верујем у крај уметности, али могу да поверујем у њене могуће спољашње промене које се, уосталом, догађају одвајкада. Можда ће оне у будућности бити радикалније, и то је све.

– *Критичари у вашим књиџама говоре као њро-дужењу хуманисџичке џрадиџије, џачније, оне евројске сџваралачке мисли која аџимише идеје лејоше, исџине и доброше и која се џиме брани од џоразних сазнања минулој и новој века? Да ли вас, док џишеше, џакве идеје ојседају или сџе усредсређени на нешџо друго, реџимо на лик, џризор, сџуацију, реченицу?*

– Морам да признам да ме, док пишем, никада не опседају идеје, никаква мисао о. Усредсређена сам првенствено на реченицу, то јест на ритам реченичног низа и однос који се успоставља између садржине коју бих да искажем и тог низа који би требало да је искаже. Често, као и сви други писци, умем сатима да тражим одговарајућу реч или да мењам њено место у реченици, онда кад је нађем и ако је нађем. Садржина коју исказујем обликује се чим постане спремна за исказивање, као низ слика што сачињавају једну доста згуснуту и очврслу менталну стварност у којој су и

призори, и ситуације, и ликови, и гласови, врло одређени и живи. Хуманистичка традиција коју помињете, ако је има у мојим књигама, вероватно проистиче из неке моје дубоке унутарње опредељености, вероватно и подсвесне, да се супротставим, ма колико то слабашно било, оној црној енергији људског зла која се у последња два века ослобађа, изгледа ми, у незапамћеним размерама. У минулом столећу је у свим уметностима, и на све могуће начине усавршавана вештина да се, уз црни смех, казује НЕ и Богу, и човеку, и смислу човековог постојања. То настојање и ценим и разумем и дуго сам пристајала уз њега. Али, већ одавно, покушавам да, уз црнкаст осмех, говорим ДА, јер верујем у Смисао. Верујем у презрену доброту, у смешну племенитост, у одбачену оданост. Волим губитнике и међу људима и међу људским особинама.

– *Шта бисте препоручили онима кои желе да буду писци, или су то тек писали?*

– Више него на савете младим писцима полажем на рад са младим писцима, а то је рад који се своди на бављење реченицом и композицијом. Приклањам се и начину на који се Рајнер Марија Рилке обраћао, писмима, свом сабеседнику. Стога наводим, на крају овог нашег разговора, одломак из Рилкеових *Писама младом писнику*, из писма које је писао у Вијаређу код Пизе, у Италији, 23. априла 1903. године: „Носити у себи колико је потребно за развој па онда дати плод – то је све. Пустити да се сваки утисак и сваки зачетак

осећања доврши сасвим у себи, у тами, у неизрецивом, несвесном, сопственом разуму недокучивом, и са дубоком скрушеношћу и стрпљењем сачекати час рођења једне нове светлости: једино то значи уметнички живети, у поимању као и стварању”.

Свешћ речи, 1997.